

Teemu Manninen

Teoksen synty ei ole tekstinsä funktio Tekstuaalitieteellisen tekijätutkimuksen suuntia

Tekijyys ja tekstuaalitieteet

On jo pitkään ollut tavanomaista todeta Roland Barthesia seuraten, että ”tekijä on vain kirjoittava instanssi” ja että ”teksti ei ole sarja sanoja, joka paljastaa yhden ja ainoan ’teologisen’ merkityksen (Tekijä-Jumalan ’viestin’) vaan moniulotteinen tila, jossa monituiset ja alkuperättömät kirjoitukset sekoittuvat ja törmäävät toisiinsa” (Barthes 1977). Barthesin julistama (romanttisen) tekijän kuolema laittoi Michel Foucault’n vuonna 1970 täsmentämään, että tuo tekijä on moderni konstruktio. Toisin sanoen, ”kuvitteleva mieli ei ole ajaton tuottaja vaan kulttuurispesifi tuote”, tietoa, joka on löydetty ”tietyllä historian hetkellä”. (Siskin 1988, 126.) Tämä käsitys modernista tekijästä jäljitetään nykyään kapitalismin, tekijänoikeuksien, länsimaisen rationalismin ja patriarkaatin kehitysvaiheisiin (Ede & Lunsford 2001, 354).

Barthesin ja Foucault’n¹ pystyttämästä tekstuaalisesta ja materiaalis-poliittisesta tekijätutkimuksesta on tullut yksi kirjallisuustieteen vakiintuneista tutkimusaloista. Sitä edustavat hyvin Andrew Bennettin (2005) ja Seán Burken (1998) teokset, joissa tekijän käsitettä jäljitetään kirjailijoiden ja kirjallisuusteoreetikkojen ajattelussa erilaisia aattel-lisia, kulttuurisia ja historiallisia taustoja vasten. Tämän tutkimuksen piirissä, kuten Christine Haynes toteaa *Book History* -lehden artikkelissaan, tekijyyden romanttinen kuvasto on viimeisten vuosikymmenien aikana dekonstruoitu ja historisoitu jälkistrukturalismin, uushistorismin, kirjallisuudensosiologian ja kirjahistorian teorioiden ja metodien avulla (Haynes 2005, 288).

Haynes kuitenkin väittää, että teoreettisesta ja metodologisesta kehittyneisyydestään huolimatta tutkijat jatkavat yhä romanttisen tekijän ”esineellistämistä [reification] ja (paradoksaalista) naamiointia”. Hän kehottaakin tutkijoita yhä suurempaan luovuuteen ja eklektisyyteen teoreettisissa ja metodologisissa lähestymistavoissaan, jos he aikovat kritisoida ”romanttista käsitystä, jonka mukaan tekijä – määritelmällisesti ja kautta historian – luo uniikin kirjoitetun tekstin, josta hän yksin vastaa ja josta hän yksin kerää kunnian”. (Mt. 315, 288–289.)² Mitä Haynes oikein tarkoittaa? Eivätkö muka tekstin ja tekijäfunktion käsitteet ja niiden myötä syntynyt tekijyyden ja teoksen dekonstruoiminen ole jo saaneet tarpeeksi jalansijaa kirjallisuudentutkimuksessa? Onko mitään todellakaan enää jäljellä dekonstruoitavaksi?

Tietenkin, mutta Haynes, joka on kirjahistorioitsija, kritisoiakin *kirjahistoriallisia* tutkimuksia siitä, että ne keskittyvät yhä liikaa tekijöihin. Esimerkiksi silloin kun eritellään tekijyyden taloudellisia ja materiaalisia ehtoja ainoastaan suhteessa kirjailijoihin ja heidän teoksiinsa, saattaa vaikuttaa siltä kuin tutkimuksen ainoa tehtävä olisi miettiä, miten kulttuurisen tuotannon lainalaisuudet vaikuttavat kirjailijoihin ja heidän teoksiinsa. Saattaa olla vaikea ymmärtää, miksi moinen olisi Haynesin mielestä epäilyttävää, etenkin jos ajattelee, että kirjallisuudentutkimuksen metodologisena ohjeena tulisi olla *hermeneuttinen imperatiivi*, ”itse tekstin” tulkinta (tarkoitettiin sillä sitten yksittäisiä teoksia, kulttuurisia tekstejä tai laajempaa kielen ja kulttuurin tekstuaalisuutta).

Haynes ei kuitenkaan halua tulkita tekstejä. Hän edustaa tekstuaalitieteellistä kirjahistoriaa, jonka ytimessä on analyttisen hermeneuttisen imperatiivin sijasta syntettilinen *arkistollinen velvollisuus*: yleisen ja yhteisen kirjallisen arkiston hallinnointi, kokoaminen, toimittaminen ja sen yhteiskunnallisen roolin määrittäminen ja teoretisoiminen. Haynes ei siis väitä, että romanttinen tekijä kummittelee hermeneuttista imperatiivia noudattavien kirjallisuudentutkijoiden tulkinnoissa. Hänen mukaansa se väijyy tekstuaalitieteiden omien teoreettisten kysymyksenasettelujen ja metodologisten rajausten katveissa. Tämä väite ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti luettavissa Haynesin artikkelista, vaan piilee niissä oletuksissa, jotka Haynes kirjahistorioitsijana jakaa muiden tekstuaalitieteellisten tutkijoiden kanssa. Mutta mitä nämä tekstuaalitieteet sitten ovat?

Mitä tekstuaalitieteet ovat?

Määrittelen itse tekstuaalitieteet (*textual scholarship*) angloamerikkalaisessa tutkimuksessa tavanomaisen *criticism–scholarship*-jaottelun mukaisesti. Siinä *criticism* ei tarkoita ”kritiikkiä”, vaan lähinnä ”valtavirran” kirjallisuudentutkimusta, siis kaikkea kulttuurintutkimuksesta kirjallisuusfilosofiaan, feminismistä ja queer-tutkimuksesta formalismiin ja narratologiaan.³ *Scholarship* viittaa puolestaan kaikkeen siihen, mitä historiatieteissä tavataan kutsua aputieteiksi: dokumenttien lähdekriittistä luokittelua, arkistointia ja editointia, kodikologiaa, paleografiaa, diplomatiikkaa, enumeratiivista ja analyttistä bibliografiaa, antiikin, keskiajan ja renessanssin käsikirjoituskulttuurin tutkimusta ja kirjahistoriaa. *Criticism* kattaa siis oikeastaan kaiken sen, mitä Suomessa akateeminen kirjallisuudentutkimus pitää sisällään. Sen sijaan kaikki, mikä kuuluu *scholarship*-termin alle, on meillä osoitettu kirjastonhoitajille, teologeille, historioitsijoille ja kirjallisuusarkistoille. Usein on vaikeaa välttyä käsitykseltä, että kyseisiä aputieteitä pidetään hieman vähempiarvoisina kuin tulkintaan tähtäävää ”oikeaa” tutkimusta.⁴

Scholarship on kuitenkin oma, varteenotettava traditionsa. Ja vaikka molemmat käsittelevät samoja asioita, *criticism*-tradition pohjalle rakentuva tekijätutkimus on monella tavalla erilaista kuin *scholarshipin* perinteessä. *Criticism*-tutkijoiden käsittelemät kysymykset on tekstuaalitieteissä löydetty eri syistä ja kehystetty eri tavalla. Voitaisiin

sanoa, että Haynes edustaa tekstuaalitieteellistä tekijätutkimusta, joka tulisi erottaa Foucault'n–Barthesin linjan edustamasta diskursianalyttisestä tekijätutkimuksesta.

Uskon, että tekstuaalitieteiden hieman poikkeavat lähestymistavat ja kehystykset saattavat antaa erilaisen perspektiivin hermeneuttisessa perinteessä toimiville kirjallisuudentutkijoille. Artikkelini tarkoituksena ei siis ole niinkään tarjota uutta tietoa kuin toisenlainen näkökulma tuttuihin kysymyksiin. Jäljempänä käsittelen lyhyesti (ja valitettavan pinnallisesti) kolmea tekstuaalitieteellisen tekijätutkimuksen suuntausta: ranskalaista geneettistä kritiikkiä, angloamerikkalaista tekstikritiikin teoriaa sekä tekstien sosiologiaa. Lopuksi käsittelen näiden kaikkien keskuudessa syntynyttä sosiaalisen yhteistekijyyden käsitettä varhaismodernin käsikirjoituskulttuurin tutkimuksen kontekstissa.⁵

Teoksen synty ei ole tekstinsä funktio

1970-luvulla syntynyt geneettinen kritiikki on erikoistunut lähinnä modernien kirjailijoiden käsikirjoitusten tutkimukseen (teosten komposition ja muiden materiaalistien syntyprosessien analyysiin, kategorisointiin ja selittämiseen). Geneettiset tutkijat ovat onnistuneet esimerkiksi rekonstruoimaan Stendhalin, Flaubertin ja Joycen muistiinpanoista ja käsikirjoituksista heidän teostensa syntyvaiheet ja kuvailemaan heidän luovaa prosessiaan sen edetessä muistikirjan sivuilla.

Geneettisen kritiikin taustalla on mielestäni kaksi ranskalaisen kirjallisuusteorian perinnettä, marxilainen materialismi ja jälkistrukturalismi. Edellistä edustaa Pierre Macherey, joka oli jo vuotta ennen kuin Roland Barthes julisti tekijän kuolleeksi (1967) antanut kirjallisuudentutkimukselle uuden päämäärän. Macherey esitti, että kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen tulisi tarjota tietoa kirjallisen tuotannon prosessien ehdoista sen sijaan, että vain kuvailtaisiin valmista tuotetta. Teosten tulkintaa helpottavan periodisoinnin ja genrekategorisoinnin sijaan pitäisi kysyä, mitä ovat kirjallisen tuotannon lait. (Macherey 1978, 12.)⁶ Tuotantoehtojen paljastaminen oli mielessä myös jälkistrukturalisteilla, kuten Michel Foucault'lla, jolle tekijyys ei siis ollut itsestäänselvä tuottajan ja tuotteen välinen suhde vaan muuttuva joukko erilaisia diskursiivisia, ekonomisia, sosiaalisia ja historiallisia suhteita.

Kun Macherey kiinnitti huomion kirjallisten artefaktien olemassaolon ehtoihin ja Foucault tekijyyden suhteellisuuksiin, geneettinen kritiikki on mielestäni osoittanut, miten nämä kysymykset voidaan yhdistää toisiinsa. Kuten Louis Hay, eräs geneettisen kritiikin tärkeimpiä edustajia, on sanonut, on kysyttävä ”[m]iten on mahdollista, että yksityinen kirjoittamisen prosessi, joka omaperäisyydessään ei voi olla historiallinen tapahtuma, saattaa muuttua kulttuurisen historian hetkeksi muuttamalla taideteokseksi?” (Hay 1996, 207). Machereyn toive ”uudesta päämäärästä” kiteytyy tässä Louis Hayn kysymyksessä.

Foucault'n kehoitus tutkia tekijäfunktiota löytää puolestaan lunastuksensa samaisen Hayn muotoilemasta kirjallisen tuotannon "laista" tai maksiimista. Jos halutaan tietää, miten kirjallisten teosten tuotantoa voitaisiin tutkia, ei voida lähteä perinteisen kirjallisuudentutkimuksen kategorioista ja teorioista, kuten aikakauden, genren tai teosten tuntemuksesta, sillä kompositioprosessit eivät ole riippuvaisia siitä, mitä aikaisemmin on kirjoitettu. Tästä Hay johtaa seuraavan maksiiminsa: "teoksen synty ei ole tekstinsä funktio". (Mt. 207.) Toisin sanoen teoksen sisällön tulkinta ei paljasta sen tuotannon lakeja. Yksittäisen kirjailijan omintakeinen luonnostelutekniikka ei välttämättä ole esimerkiksi hänen teoksensa genreen missään yhteydessä, vaan täysin omalakinen ilmiönsä.

Sama pätee laajemminkin: Robert J. Griffin (1999, 891) toteaa anonyymien tekijyyden historiaa käsittelevässä artikkelissaan, että tarkasteltaessa julkaisemisen materiaalisia ehtoja esteettisten kriteerien ympärille muodostetut perinteiset kirjalliset periodit eivät mitenkään tavoita esille tulevia jatkumoa. Mutta millaisista jatkumoista silloin olisi kyse? Rachel Malik (2008) on ehdottanut, että kirjoja tarkasteltaisiin *julkaistavan horisontissa*. Tällöin julkaisemisen luonne kulttuurisena käytänteenä pitäisi ajatella uudelleen. Se ei ole pelkkää kirjojen julkistamista, vaan jotain kirjoittamista edeltävää ja lukemisen mahdollistavaa. Malik väittää, että kirjallisuudeksi katsottavien tekstien on ensin oltava julkaistavissa (*publishable*) ja että näiden julkaistavuuden ehtojen paljastamisen (vrt. Macherey) tulisi olla kirjallisuudentutkimuksen ensisijaisena tehtävänä.

Muun muassa näistä syistä geneettinen kritiikki ja laajemmin tekstuaalitieteellinen tekijätutkimus ei pääasiallisesti tulkitse tekstejä eikä tekijyyden käsitettäkään missään kulttuurihistoriallisessa mielessä. Se tutkii tekijyyden dokumentteja julkaistavan horisontissa. Käsitellen seuraavaksi sitä, miten tekstikritiikki suhtautuu näihin dokumentteihin ja horisontteihin.

Tekijä tekstikritiikissä ja kriittisessä editoinnissa

Tekstikritiikki jatkaa tietyssä mielessä siitä, mihin geneettinen kritiikki päätyy. Sen kiinnostuksen kohteena on toki myös kompositioprosessi, mutta laajemmassa *tekstuaalisen transmission* eli tekstien tuotannon, kopioinnin ja jakelun kehyksessä. Metodina tekstikritiikki palvelee kriittistä editointia, historiallisten tekstien tieteellistä toimittamista ja rekonstruointia. Christine Haynesin väite, jonka mukaan romanttinen tekijä on edelleen läsnä tekstuaalitieteissä, osuu lähimmäksi totuutta kriittisten editioiden teoriassa. Kriittisten editioiden tuotanto on tai on ainakin ollut eräs konservatiivisimpia kirjallisuudentutkimuksen alueita angloamerikkalaisessa maailmassa. Siellä nykyaikaisen kriittisen editoinnin juuret ovat niin sanotussa usbibliografisessa liikkeessä (*New Bibliography*). Tämä 1900-luvun puolivälissä vaikuttanut liike syntyi kun W. W. Greg (1875–1959) pyrki luomaan kriittisille editioille tukevan metodologisen perustan. Hänen kehittämänsä kuuluisa aksidentaalisten (merkitykseen vaikuttamatto-

mat “ulkoiset” piirteet kuten välimerkit ja ortografia) ja substantiaalisten eli merkitykseen vaikuttavien piirteiden erottelu artikkelissa “The Rationale of Copy-Text” (Greg 1951) loi perustan niin sanotulle copy-text-teorialle.

Copy-text-teorian taustalla on perinteisen kriittisen editoinnin keskeisin pyrkimys: tarve päästä mahdollisimman lähelle tekijän luoman teoksen sisältöä ja kieliasua. Tekstien kopioinnissa ja painattamisessa tapahtuu aina virheitä, joiden poistaminen on editorin tärkein tehtävä. Kieliasun ja sisällön (aksidentaalisten ja substantiaalisten piirteiden) erottelu on tarkoitettu editorin työn helpottamiseksi. Gregin erikoisalaa oli englantilainen renessanssikirjallisuus, ja kieliasun vaihtelu oli tuolloin painetun kirjallisuuden alkuaikoina ja systemaattisen ortografian puuttuessa varsin huomattavaa. Kriittisen editorin oli vaikea päättää, minkä painoksen kieliasua edition tekstin tulisi noudattaa, etenkin kun usein ajateltiin, että sekä editioiden kieliasun että sisällön tulisi perustua vain yhteen painokseen.

Gregin ratkaisu on elegantti: kopioitavaksi kieliasuksi valitaan yksittäisen painoksen yksittäisessä kappaleessa toteutuvat käytännöt ja sisältö toimitetaan eklektisesti eli käyttämällä monia erilaisia lähteitä kriittisen tekstin rekonstruoinnissa. Näin tuli tehdä, koska tekijät saattoivat vaikuttaa myöhempien painosten tekstiin tai myöhemmillä painattajilla saattoi olla käytössään parempia käsikirjoituksia. Kieliasun perustaksi valittavan perustekstin (*copy-text*) tuli tietenkin olla mahdollisimman auktoritatiivinen eli lähimpänä tekijän alkuperäiskäsikirjoitusta, mikä tarkoitti käytännössä sitä, että perustekstiksi tuli valita aina varhaisin luotettava painettu versio.

Gregin teoria oli tarkoitettu varsin spesifien ongelmien ratkaisemiseen, mutta hänen kieliasun suhteen varhaisimmalle auktoritatiiviselle tekstile antamansa etuasema auttoi hänen seuraajaansa Fredson Bowersia (1905–1991) muotoilemaan niin kutsutun lopullisten intentioiden teorian. Tämän oikeastaan metodologisen katsannon mukaan tilanteissa, jossa editorilla on valittavanaan sisällöllisesti yhtä auktoritatiivisilta vaikuttavia tekstejä, hänen tulee valita se, joka parhaimman tiedon mukaan on lähimpänä tekijän lopullista intentiota. Käytännössä tämä johti editorit suosimaan (sikäli kuin se oli saatavilla tai rekonstruoitavissa) kaikkein viimeisintä käsikirjoitusvedosta, koska kaikki toimittajien, painattajien ja latojien aikaansaamat virheet oli poistettava kriittisen edition tekstistä. Tämä johti kuitenkin toimittamaan editioita, jotka pahimmassa tapauksessa olivat kriitikon itsensä luomia eklektisiä fiktioita, kuten Jerome J. McGann on esittänyt vaikutusvaltaisessa teoksessaan *A Critique of Modern Textual Criticism* (1992/1983).⁷

McGannin mukaan historiallisia tekstejä ei voi toimittaa lopullisten intentioiden teorian mukaisesti, koska kirjoittajilla ei koskaan ole, eikä voi olla, lopullisia intentioita teostensa suhteen (edes ideaalisesti). Päinvastoin tekijöillä on lukuisia intentioita, jotka muuttuvat ajankohdan ja tilanteiden myötä. Kirjallisia teoksia tuotetaan yhteistyössä ystävien, toisten kirjailijoiden, toimittajien ja monien muiden toimijoiden kanssa.

Gregin ja Bowersin ohjeita noudattava editori joutuu käsittelemään näiden toimijoiden työtä virheinä, koska teorian mukaan tekijä on autonominen auktoriteetti: toimitustyössä tavoitellaan tekstiä, joka parhaalla tavalla vastaa autonomisen tekijän yksinään tuottamaa tekstiä tai tekstiä, jonka hän olisi tuottanut ilman ulkopuolista vaikutusta. Näin on tehtävä siinäkin tapauksessa, että rekonstruoitu teksti ei muistuttaisikaan teosta, jonka tekijä omana aikanaan julkaisi tai olisi voinut tai halunnut julkaista. McGannin mukaan tällainen teoria perustuu romanttiseen uskomukseen tekijän, instituution, teoksen ja yleisön välisistä suhteista (vrt. Haynes). Siinä ei oteta huomioon, että tekijät usein haluavat tehdä yhteistyötä kustantajinsa ja toimittajiansa kanssa. McGannin mielestä kirjat ovatkin sosiaalisia eivätkä psykologisia tuotteita: niiden olemassaolo taiteellisina teoksina alkaa vasta kun ne kohtaavat yleisönsä. (Mt. 40–44.)

Kuten Louis Hay sanoi, tekstuaalitieteiden ytimessä on paradoksaalinen hetki, jolloin yksityinen prosessi muuttuu kulttuurisen historian hetkeksi. McGann lisäsi, että tuo hetki on aina sosiaalinen tapahtuma, minkä vuoksi pitäisikin puhua *sosiaalisesta yhteistekijyydestä*. Hänen mukaansa kriittisen editorin tulisi paljastaa tekijyyden dokumenteissa ilmenevä sosiaalinen tuotantohistoria, jonkin tietyn tekstin julkaistavuuden ehdot, eikä vain toimittaa tekstiä lukukelpoiseksi.⁸

Tekijä tekstien sosiologiassa

Jos McGannin käsittelemät sosiaalista kontekstia koskevat kysymykset eivät ole perinteisesti kriittisten editorien aluetta, niin vielä vähemmän ne ovat olleet bibliografien heiniä.⁹ Perinteisesti bibliografinen analyysi on keskittynyt selvittämään esimerkiksi sitä, missä järjestyksessä jonkin teoksen painokset ja painosten eri kappaleet painettiin, miten teoksen sisältö ladottiin painoarkeille, millaiselle paperille, millaisin kirjasin, millaisella painokoneella, musteella tai korjauksilla ja kuinka suuri painos oli, kuka sitä myi, missä ja kenelle, ja niin edelleen. Oxfordin yliopistossa vaikuttanut amerikkalainen bibliografi Don McKenzie on sen sijaan pyrkinyt laajentamaan bibliografiaa “tekstien sosiologiaksi”, jonka piiriin tekijyyttäkin koskevat kysymykset kuuluisivat.

McKenzie ajatteli McGannin tapaan, että kaikkea kirjallista tuotantoa tulee tarkastella sosiaalisen yhteistekijyyden puitteissa. Sosiaalisen yhteistekijyyden käsitteen avulla voidaan purkaa moderniin tekijäkäsitykseen liittyviä vääristymiä, kuten painotaidon myötä syntynyt käsitys kirjoista viestintävälineinä, jotka ”paljastavat yhden ja ainoan teologisen merkityksen” lukijalleen (Barthesia siteeratakseeni). Toisin kuin tekijän kuoleman perinteessä on ajateltu, tämä käsitys ei McKenziä mukaan perustunut ideologiaan vääristymiin tai filosofiaan väärinkäsityksiin (kuten läsnäolon metafysiikkaan tai humanismin subjektikäsitykseen) vaan käytännöllisiin ja materiaalsiin syihin. Rajusti yksinkertaistaen painattamiseen liitetyt mielikuvat ja käytänteet johtivat ajatukseen

kirjaksi tiivistyneestä sisäisestä merkityksestä. McKenzie kuitenkin väitti, että tämän ”sisäisen äänen todellisuuden” ja ”ideaalisten muotojen totuuden” rinnalla on kuitenkin aina kulkenut tekstuaalisten muunnosten vastatraditio. Sen piirissä on ymmärretty, että tekstuaalisen transmission prosessit muokkaavat tekstejä jatkuvasti uudelleen. Tämän perinteen mukaan tekijyyden dokumentteja tulisi käsitellä ”tekosyinä [pretext] tuleville merkityksille” pikemminkin kuin ”menneiden merkitysten ruumiillistumina”. (McKenzie 1985, 24–25, 31.)

Malikin ja McGannin ajatuksiin yhdistäen: kirjan julkaiseminen on prosessi, joka alkaa tekijän ensimmäisistä käsikirjoitukseen tekemistä muutoksista. Se jatkuu toimittajien korjauksista ja oikovedosvaiheesta painatukseen ja siitä aina mahdollisiin uusiin painoksiin. Teos ei ole vain tekstiä, vaan sosiaalinen teko, jonka taustalla on joukko toimijoita. (McGann 1992/1983, 51–52.) Jos näiden toimijoiden tekojen nähdään kategorisesti tuottavan vain virheitä ja korruptoivan tekijöiden intentioita, jos meitä kiinnostaa vain ideaalisten olioiden rekonstruoiminen tai valmiiden esineiden objektiivinen kuvailu, mahdollisuutemme tutkia julkaistavuuden ehtoja kapenee huomattavasti. Samasta syystä tekijyyttä ei voi palauttaa yksittäiseen kirjoittajaan. Myös sitä on tarkasteltava joukkona materiaalisia ja retorisia tekoja, auktorisoinnin prosessina, joka vallitsee kaikissa julkaisuketjun vaiheissa.

Tällaisin perustein tekstuaalitieteiden piirissä on siis päädytty samaan kuin Barthesin–Foucault’n perimälinjassa: teos ei ole ideaalinen olio eikä tekijyys yksilön sisäinen ominaisuus. Kummatkin ovat sosiaalisen ja historiallisen instituution ominaisuuksia kaikkine ”virheineenkin”. Kielelliset ja psykologiset ainekset, joista teokset rakentuvat, eivät ole (ainoastaan) kirjailijan kuvittelukyvyyn synnyttämiä. Ne ovat historiallisesti paikallistettavissa olevia merkityksiä ja intressejä, jotka ovat tulleet kirjailijan käsiteltäviksi erityisten ja paljastettavissa olevien sosiaalisten prosessien, materiaalien apparaattien ja vastaanoton tapojen välityksellä (Levinson 1997, 5). Kirjallinen teos ei siis ole pelkkä esine, vaan tuottavien ihmisten ja voimien verkoston tuote (McGann 1985, 343). Malikin termin sekä teos että tekijä ovat tulleet näkyviin vasta julkaistavan horisontissa.

Tältä pohjalta McKenzie päätyi lopulta määrittelemään bibliografian uudelleen eräänlaiseksi kattotutkimusalaksi, joka tutkisi paitsi tekstien fyysisiä muotoja, tekstuaalisia versioita ja teknistä välittymistä myös niiden institutionaalista valvontaa, niissä havaittuja merkityksiä ja näiden sosiaalisia vaikutuksia. Tämän laajan määritelmän pohjalta hän toteaa, että ”olisi hyödyllisempää kuvailla bibliografiaa tekstien sosiologiaksi”. Tekstien sosiologit voisivat ”käsitellä niitä inhimillisiä motiiveja ja yhteistoiminnan muotoja, jotka teksteihin liittyvät kaikissa niiden tuotannon, välittämisen ja kuluttamisen vaiheissa”. (McKenzie 1985, 4–7.) Valtavirran termin voitaisiin sanoa, että siinä missä McGannin *A Critique of Modern Textual Criticism* edustaa uskriteiikin purkamis-

ta, McKenzie edustaa kulttuurintutkimuksellista käännettä. Molemmat edustavat tietyssä mielessä hermeneuttisen imperatiivin ja arkistollisen velvollisuuden omintakeista sekoitusta. Tarkastelen seuraavaksi varhaismodernin käsikirjoituskulttuurin tutkimusta esimerkkinä perustutkimuksesta, johon nämä teoreettiset muotoilut ovat johtaneet.

Käsikirjoituskulttuurin sosiaalinen tekijyys

Klassisen käsikirjoitustutkimuksen perusta on antiikin, *Raamatun* ja keskiajan kodiologiassa, diplomatiikassa ja paleografiassa. Kriittisen editoinnin tapaan myös käsikirjoitustutkimuksen piirissä konservatiivisemmat käsitykset tekijyydestä ovat vallinneet kenties pidempään kuin muilla kirjallisuudentutkimuksen alueilla. Esimerkiksi kirjurien roolia on perinteisesti väheksytty ja aikakaudelle yleistä tekstien vapaata kopioimista, levitystä ja muokkaamista on pidetty huolimattomuutena tai epäkunnioittavana suhtautumisena tekijöiden ”oikeuksia” kohtaan. 1980-luvulta lähtien näitä käsityksiä on kuitenkin alettu arvioida uudelleen, erityisesti varhaisen uuden ajan käsikirjoituskulttuurin tutkimuksessa.

Käsikirjoituskulttuurilla tarkoitetaan varhaisen uuden ajan tutkimuksessa (hieman toisin kuin antiikin ja keskiajan tutkimuksessa, vaikkakin samaa perinnettä jatkaen) painotaidon rinnalla pitkälle 1700-luvulle jatkunutta käsin kopioitujen kirjojen systemaattista tuotantoa ja kierrätystä, kirjurijulkaisemista (*scribal publication*).¹⁰ Kirjurijulkaiseminen tarjosi kirjoittajille sosiaalisiin verkostoihin perustuvan vaihtoehdoisen levityskanavan. Mielenkiintoisinta tässä yhteydessä on, että näiden kanavien käyttäjät eivät käsittäneet teoksiaan jäykiksi, muotoon lukituiksi kirjoiksi, joilla olisi alkuperäisten tekijöidensä yksityisomaisuutta oleva yhtenäinen kieliasu ja sisältö. Sen sijaan kirjoituksia pidettiin etenkin kieliasun tasolla ”pehmeinä”, muovailtavina. Niiden odotettiin pakenevan tekijöiden valvonnasta sosiaalisesti omaisuudeksi. (Marotti 1986, 135.) Esimerkistä käy lyriikan kierrätys 1500–1600-luvuilla englantilaisissa aatelis- ja hovipiireissä erilaisina ”sekaelminä” (*miscellany*). Näissä tekstejä koottiin ja muokattiin tilanteita ja tarpeita varten ja runon ”tekijäksi” saatettiin ilmoittaa vaikkapa henkilö, jonka luona se oli kuultu.

Mckenzieläisen vastatradition tavoin käsikirjoituskulttuuri tarjoaa siis esimerkin merkityksistä ja arvoista, jotka ovat erilaisia kuin modernien tulkitsijoiden painettuun kirjallisuuteen liittyvät käsitykset. Käsikirjoituskulttuurin tutkiminen auttaa siten historisoimaan käsityksiä tekijyydestä Haynesin peräänkuuluttamalla tavalla. Esimerkiksi Margaret Ezell on väittänyt, että kirjallisuudentutkijoilla on ollut tapana käsitteellistää painotaito ”uuden” metaforan kautta ja tarkastella käsikirjoituskulttuuriin perustuvaa tekijyyttä primitiivisenä tai amatöörimäisenä. Tällainen tahaton arvoarvostelma paljastaa, että vallitsevalla teorialla ei voi analysoida käsikirjoituskulttuurille ominaisia sosiaalisen tekijyyden muotoja ja arvoja. Jos kirjailijoita arvioidaan vain heidän pai-

netun tuotantonsa perusteella, painetun ja kaupallisen tekstintuotannon ulkopuolella tapahtuva tekijyys ja lukijuus jäävät huomioimatta. (Ezell 1999, 43, 24.) Ezell käyttää esimerkkinään naiskirjailijoiden 1600-luvulla kirjoittamaa, käsikirjoituskopioina levinnyttä kirjallisuutta. Se oli usein suunnattu tietylle sosiaaliselle piirille, jonka kanssa käytiin aktiivista keskustelua kirjallisista ambatioista ja esteettisistä pyrkimyksistä. Painokulttuurin arvoihin tottuneiden modernien tutkijoiden näkökulmasta tämä naiskirjallisuus vaikutti pitkään vain amatöörimäiseltä harrastelulta.

McGannin ja McKenzién luoman sosiaalisen yhteistekijyyden ajatuksen mukaisesti tekijyys on siis nähty käsikirjoituskulttuurin tutkimuksessa pikemminkin yhteistyöhakuisena kuin yksilöllisenä. ”Tekijyys” ei viittaa uniikin yksilön henkilökohtaiseen toimintaan, vaan lukuisiin erilaisiin vuorovaikutussuhteisiin aina kahden kirjailijan yhteistyöstä painattajien, mesenaattien ja lukijoiden pyrkimyksiin tekstien merkityksen muokkaamisessa (Hirschfeld 2001, 610). Voisi sanoa, että ymmärrys tekijyyden sosiaalisesta luonteesta on yksi Pierre Machereyn peräänkuuluttamista kirjallisen tuotannon laeista, tai jos ei aivan laki, ainakin yleiseksi totuudeksi puettu näkemys kirjallisuuden olemassaolon ehdoista: kukaan ei tee kirjallisuutta yksin.

Viitteet

¹ On tietenkin totta, että Foucault nimenomaan kritisoi Barthes’in käsitystä tekijyyden kuolemasta. Silti joissain romanttista tai humanistista tekijäkäsitystä näkyvimmin kritisoineissa tutkimussuuntauksissa, kuten uushistorismissa ja etenkin sen subjektin historiaa korostavassa klassisessa suuntauksessa (Stephen Greenblatt, Louis Montrose, Joel Fineman), Foucault’n vaatimus keskittyä tekijän nimen diskursiivisen funktion lainsäädännöllisiin ja institutionaalisiin synty- ja ylläpitoprosesseihin on usein sulautettu jälkistrukturalistiseen tekstuaalisuuteen.

² Haynesin mukaan romanttisen tekijän kritisoiminen on tärkeää, koska viestinnän digitaalinen vallankumous on kirjallisuuden instituution kriisiytyessä erottanut tekijyyden kuvaston sen realiteeteista. Muutoksessa ovat tekijänoikeudet, ansaintamallit, kustantaminen, jakelu ja vastaanotto, digitaaliset ja fyysiset arkistot ja niiden mukana kirjan, tekstin ja dokumentin materiaaliset muodot. Digitaalisen murroksen aiheuttamia ongelmia käsitellään lainsäädännössä, kirjastoissa ja kustantamoissa sekä historian, kirjallisuuden ja kielten laitoksilla. Akatemian sisällä monitieteinen kenttä kattaa ainakin informatiikan, sosiologian, oikeustieteen, kirjahistorian, arkistotieteen, bibliografian, kriittisten editioiden teorian ja tietojenkäsittelytieteen.

³ *Criticism* tulee myös erottaa spesifimmästä termistä *critique*, joka tarkoittaa filosofista, systemaattista idea- ja ideologikritiikkiä.

⁴ *Scholarship* on 1900-luvun aikana kärsinyt huonosta arvostuksesta myös angloamerikkalaisessa tutkimuksessa. Kuten Lontoon yliopiston lehtori, Joyce-tutkija Wim van Mierlo on todennut, *criticism* ja *scholarship* ymmärretään useimmiten antiteettisiksi termeiksi. Van Mierlon mukaan toisella on ylevämpi tulkinnan ja arvottamisen tehtävä, toisella alhaisempi faktojen keräämisen tehtävä (Van Mierlo 2002, 35). Tosin viime vuosikymmeninä tekstuaalitieteet ovat alkaneet herättää laajempaa kiinnostusta. Maailmalla järjestetään yhä

enemmän kriittiselle editoinnille, arkistojen digitoinnille ja muille tekstuaalitieteellisille aiheille omistettuja konferensseja. Suomessa esillä on ollut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan perustettu Edith – suomalaisen kirjallisuuden kriittiset editiot -yksikkö ja sen ympärille syntynyt Variantti-tutkijaverkosto. David Scott Kastan (1996) on esittänyt, että kiinnostuksen syynä on digitaalinen viestinnän vallankumous, kustantamojen, kirjastojen ja arkistojen digitointiin liittyvät tarpeet, jotka ovat herättäneet laajaa keskustelua (mm. Google Books, ekirjat jne.). Kansainvälisissä piireissä onkin alettu puhua eräänlaisesta ”uusarkistollisuudesta” (*new archivism*) (Freshwater 2003, Biesecker 2006). Sen mukaan arkisto on historiallinen malli aikamme tarpeelle arvioida, järjestää ja varastoida alati kasvavaa informaation määrää sekä säätää lakeja, joilla valvotaan arkistoon tallennetun informaation omistus- ja käyttöoikeuksia tietoteollisuudessa.

⁵ Kriittisen editoinnin ja bibliografian lisäksi kolmas merkittävä lähtökohta olisi tietenkin kirjan ja kirjoituksen historiallinen tutkimus, jonka joudun tässä artikkelissa ohittamaan. Klassisen kirjahistorian kohteena oli kirjoittamisen ja painotaidon synty ja vaikutus sivilisaatioiden kehitykseen (mm. Chartier 1989, Eisenstein 1979, Febvre ja Martin 1976/1997, Goody 1986). Uudemmassa tutkimuksesta tekijätutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoisinta lienee tekijänoikeuksien historiankirjoitus (Coombe 1998, Rose 1993, Woodmansee 1994, Woodmansee & Jazsi 1994). Käsittelemättä jää myös niin sanottu ”uusmaterialistinen” tutkimus. Se käsittelee usein sitä, miten kirjoittajien tekemät materiaaliset valinnat komposition, painattamisen, julkaisun ja jakelun yhteydessä pystyttävät poetiikan performatiiviset puitteet: mitä teokset *tekevät* sanoessaan mitä sanovat (McGann 1988, 74–75). Tällaisia tutkimuksia ovat muun muassa de Grazia ja Stallybrass 1993, Foxon 1991, Liu 1989, McLaverty 2001, Siskin 1998.

⁶ Marxilaisena Macherey tarkoitti tietenkin kulttuurin taloudellisen ja sosiaalisen perustan paljastamista. Yhtä hyvin tässä kohtaa voitaisiin viitata toisiin marxilaisiin tutkijoihin, kuten Raymond Williamsiin, Walter Benjaminiin tai Theodor Adornoon, jotka kaikki ovat pyytäneet tulkitsijoita kiinnittämään huomiota teosten sisällön sijasta niiden olemassaolon ehtoihin, mutta Macherey ranskalaisena saakoon nyt etusijan.

⁷ McGann ei suinkaan ollut ensimmäinen tai ainoa, joka kritisoi Bowersin teoriaa. Monet muutkin olivat hyökänneet lopullisten intentioiden teoriaa vastaan. Lyhyt johdanto aiheeseen on Shillingsburg 2006.

⁸ Millaisia editioita McGann sitten suosittelee tekijyyden sosiaalisuuden esiintuomiseksi? Hän on puhunut laajalti digitaalisen editoinnin puolesta. Artikkelissa ”The Rationale of Hypertext” (1995) hän tarjoaa lukuisia esimerkkejä siitä, miten kirjan muotoon painetut editiot eivät tavoita alkuperäisten teosten dokumenteissa ilmenevää monimutkaista tuotantohistoriaa. Tällöin joudutaan aina lukemaan tekstejä, jotka tavalla tai toisella muokkaavat radikaalisti alkuperäisiä dokumentteja. McGann väittää, että digitaalinen editio voisi poistaa nämä ongelmat tuomalla teosten alkuperäiset dokumentit lajiteltuina ja kommentoituina tutkijoiden ja lukijoiden tarkasteltaviksi.

⁹ Bibliografia tarkoittaa tieteenalana toisaalta kirjojen luettelointia ja kategorisointia, toisaalta niiden tutkimista fyysisinä ja kulttuurisina esineinä. Tällöin puhutaan enumeratiivisesta ja analyttisestä bibliografiasta. Näistä jälkimmäinen kuvailee kirjojen fyysisiä piirteitä ja tutkii niiden materiaalsen tuotannon ja jakelun muotoja (painatustekniikat yms.). Analyttisen bibliografian osa-alue historiallinen bibliografia on lähellä kirjahistoriaa sekä viestinnän historiaa ja sosiologiaa.

¹⁰ Keskeisiä tutkimuksia ja yleisiteityksiä ovat muun muassa Beal 1998, Beal & Ioppolo 2007, Ezell 1999, Hobbs 1989, Ioppolo 2006, Love 1993, Marotti 1995 ja Woudhuysen 1996. Myös aikakauden näytelmätekstien tuotantoon liittyi monimutkainen ja nykyaikaisista tekijänoikeuskäsityksistä varsin piittaamaton yhteistyö kirjoittajien, näyttelijöiden ja tuottajien välillä (mm. Masten 1997 ja Hirschfeld 2004).

Lähteet

- BARTHES, ROLAND 1977: *Image-Music-Text*. Transl. Stephen Heath. Glasgow: Collins.
- BEAL, PETER 1998: *In Praise of Scribes: Manuscripts and their Makers in Seventeenth Century England*. Oxford: Clarendon Press.
- BEAL, PETER JA IOPOLO, GRACE (ED.) 2007: *Elizabeth I and the Culture of Writing*. London: British Library.
- BENNETT, ANDREW 2005: *The Author*. London: Routledge.
- BIESECKER, BARBARA A. 2006: Of Historicity, Rhetoric: The Archive as Scene of Invention. *Rhetoric & Public Affairs* 9:1, 124–131.
- BURKE, SEÁN 1998: *The Death and Return of the Author: Criticism and Subjectivity in Barthes, Foucault and Derrida*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- CHARTIER, ROGER 1989: *The Culture of Print: Power and the Uses of Print in Early Modern Europe*. London: Polity Press.
- COOMBE, ROSEMARY J. 1998: *The Cultural Life of Intellectual Properties: Authorship, Appropriation, and the Law*. Durham: Duke University Press.
- DE GRAZIA, MARGRETA JA STALLYBRASS, PETER 1993: The Materiality of the Shakespearean Text. *Shakespeare Quarterly* 44:3, 255–283.
- EDE, LISA JA LUNSFORD, ANDREA A. 2001: Collaboration and Concepts of Authorship. *PMLA* 116:2, 354–370.
- EISENSTEIN, ELISABETH L. 1979: *The Printing Press as an Agent of Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EZELL, MARGARET 1999: *Social authorship and the Advent of Print*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- FEBVRE, LUCIEN JA MARTIN, HENRI-JEAN 1976/1997: *The Coming of the Book: The Impact of Printing, 1450–1800*. Transl. David Gerard. London: Verso.
- FOXON, DAVID 1991: *Pope and the Early Eighteenth-Century Book Trade*. Oxford: Clarendon Press.
- FRESHWATER, HELEN 2003: The Allure of the Archive. *Poetics Today* 24:4, 729–758.
- GOODY, JACK 1986: *The Logic of Writing and the Organization of Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GREG, W. W. 1951: The Rationale of Copy-Text. *Studies in Bibliography* 3, 20–37.
- GRIFFIN, ROBERT J. 1999: Anonymity and Authorship. *New Literary History* 30:4, 877–896.

- HAY, LOUIS 1996: History of Genesis? Transl. Ingrid Wassenaar. *Yale French Studies* 89, 191–208.
- HAYNES, CHRISTINE 2005: Reassessing “Genius” in Studies of Authorship. *Book History* 8, 287–320.
- HIRSCHFELD, HEATHER 2001: Early Modern Collaboration and Theories of Authorship. *PMLA* 116:3, 609–662.
- HIRSCHFELD, HEATHER 2004: *Joint Enterprises: Collaborative Drama and the Institutionalization of the English Renaissance Theater*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- HOBBS, MARY 1989: Early Seventeenth-Century Verse Miscellanies and Their Value for Textual Editors. *English Manuscript Studies 1100–1700* 1, 182–210.
- IOPPOLO, GRACE 2006: *Dramatists and their Manuscripts in the Age of Shakespeare, Jonson, Middleton and Heywood. Authorship, Authority and the Playhouse*. Routledge Studies in Renaissance Literature and Culture. New York: Routledge.
- KASTAN, DAVID SCOTT 1996: The Mechanics of Culture: Editing Shakespeare Today. *Shakespeare Studies* 24, 30–38.
- LEVINSON, MARJORIE 1997: Revisionist Reading: An Account of the Practice. *Studies in the Literary Imagination* 30:1, 119–141.
- LIU, ALAN 1989: *The Sense of History*. Stanford, California: Stanford University Press.
- LOVE, HAROLD 1993: *Scribal Publication in Seventeenth-Century England*. Oxford: Oxford University Press.
- MACHEREY, PIERRE 1978: *A Theory of Literary Production*. Transl. Geoffrey Wall. London: Routledge.
- MALIK, RACHEL 2008: Horizons of the Publishable: Publishing in/as Literary Studies. *ELH* 75:3, 707–735.
- MAROTTI, ARTHUR F. 1986: *John Donne, Coterie Poet*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- MAROTTI, ARTHUR F. 1995: *Manuscript, Print, and the English Renaissance Lyric*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- MASTEN, JEFFREY 1997: *Textual Intercourse: Collaboration, Authorship, and Sexualities in Renaissance Drama*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MCGANN, JEROME J. 1985: *The Beauty of Inflections. Literary Investigations in Historical Method and Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- MCGANN, JEROME J. 1988: *Social Values and Poetic Acts: A Historical Judgement of Literary Work*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- MCGANN, JEROME J. 1992/1983: *A Critique of Modern Textual Criticism*. Chicago: University of Chicago Press.
- MCGANN, JEROME J. 1995: The Rationale of Hypertext. <<http://digitalhumanities.org/view/Essays/JeromeMcGannRationaleHypertext>> (31.7.2010)

- MCKENZIE, D. F. 1985: *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- MCLAVERTY, JAMES 2001: *Pope, Print, and Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- ROSE, MARK 1993: *Authors and Owners: The Invention of Copyright*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- SHILLINGSBURG, PETER L. 2006: On Being Textually Aware. *Studies in American Naturalism* 1:1–2, 170–195.
- SISKIN, CLIFFORD 1988: *The Historicity of Romantic Discourse*. New York: Oxford University Press.
- SISKIN, CLIFFORD 1998: *The Work of Writing: Literature and Social Change in Britain, 1700–1830*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- VAN MIERLO, WIM 2002: Reading Joyce In and Out of the Archive. *Joyce Studies Annual* 13, 32–63.
- WOODMANSEE, MARTHA 1994: *The Author, Art, and the Market: Rereading the History of Aesthetics*. New York: Columbia University Press.
- WOODMANSEE, MARTHA JA JASZI, PETER 1994: *The Construction of Authorship: Textual Appropriation in Law and Literature*. Durham: Duke University Press.
- WOUNDHUYSEN, H. R. 1996: *Sir Philip Sidney and the Circulation of Manuscripts, 1558–1640*. Oxford: Clarendon University Press.